

УДК 347.77

Р. Є. Еннан, кандидат юридичних наук, доцентНаціональний університет «Одеська юридична академія»
кафедра права інтелектуальної власності
вул. Піонерська, 2, м. Одеса, 65009, Україна

ПАТЕНТНЕ ПРАВО: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті розглядаються питання сутності, значення, функцій, змісту, принципів та джерел патентного права. Визначаються поняття, предмет та ознаки патентного права, правовий режим об'єктів і правовий статус суб'єктів патентного права. Проаналізовано поняття і сутності патенту, а також види патентних прав

Ключові слова: патентне право, об'єкти патентного права, суб'єкти патентного права, принципи патентного права, джерела патентного права, патент, право на патент, право з патенту

Підвищення ефективності використання продуктів науково-технічної та художньо-конструкторської творчості у промисловості та торгівлі є одним із пріоритетних напрямів розвитку національної економіки. У державній економічній політиці необхідно забезпечити інституційну побудову цього напрямку, ключовим елементом якої має стати прогресивне за змістом та чітке за юридичним виконанням законодавче забезпечення регулювання відповідних суспільних відносин.

Суспільні відносини у сфері науково-технічної та художньо-конструкторської творчості перебувають у постійному розвитку та потребують правового опосередкування правилами, що гармонізовані з прийнятими міжнародною спільнотою стандартами правової охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності [1, 5]. Поряд з розвитком суспільних відносин у науково-технічній і художньо-конструкторській сферах діяльності і вдосконаленням чинного законодавства, що регламентує ці відносини, змінюється й зміст патентного права.

Історія розвитку промислового виробництва свідчить, що з певних стадій свого розвитку суспільство завжди потребувало існування керованої системи матеріалізації інформації, що містить нові знання про більш ефективні засоби виробництва та предмети споживання, нові матеріали і джерела енергії, технології та технологічні процеси, тобто продукцію з покращеними чи якісно новими властивостями та параметрами [2, 7]. Тому цілком природно, що будь-яка держава, зацікавлена у своєму розвитку, не лише має приділяти значну увагу створенню такої системи, а й підтримувати її на рівні, що відповідає вимогам сьогодення.

Ключовим, проте не єдиним елементом системи матеріалізації технічної, технологічної та іншої інформації, що має значення для промислового прогресу, є спеціальне законодавство, яке покликане регламентувати суспільні відносини щодо технічних, технологічних та інших нововведень. Це спеціальне законодавство іменується патентним, а сукупність норм, що його утворюють, відома як патентне право [3, 9].

Сьогодні патентне право належить до ефективних механізмів регулювання соціальної, економічної, науково-технічної, інноваційної та ринкової політики світової спільноти. Це викликано впливом процесів зі встановлення економічних зв'язків, збільшення кількості комерційних і виробничих операцій, створення і розвитку регіональних та світових ринків, що сприяє розширенню іноземного

патентування. Саме патентування є передумовою передання чи отримання нової техніки і технологій [4, 8]. При цьому інформація про винаходи, що стала в результаті патентування надбанням суспільства, сприяє створенню на її основі нових технічних рішень, у тому числі тих, що стосуються засобів іншого призначення та в інших галузях техніки. Патентне законодавство є стимулюючим фактором технічного прогресу в тому випадку, якщо воно відображає баланс інтересів патентоволодільця і суспільства в цілому [5, 7]. Від його дієвості, здатності гарантувати права патентоволодільця залежить зацікавленість останнього в наданні суспільству інформації про винахід.

Патентне право є інститутом права інтелектуальної власності. За радянських часів термін «патентне право» вживався лише в контексті характеристики законодавства зарубіжних країн, натомість в науковій літературі набув поширення термін «винахідницьке право». Необхідно також зазначити, що термін «право промислової власності» охоплює ширше коло об'єктів, ніж патентне право, а тому патентне право є складовою частиною права промислової власності [6, 10].

Об'єктами відносин, що регулюються нормами патентного права, є результати науково-технічної та художньо-конструкторської творчості, тобто нематеріальні блага, що є продуктами творчої праці. При цьому перелік цих нематеріальних благ не є вичерпним.

Патентне право в об'єктивному значенні — це система (сукупність) правових норм, що регулюють майнові та особисті немайнові відносини, які виникають у зв'язку з визнанням авторства та охороною винаходів, корисних моделей і промислових зразків, шляхом встановлення правового режиму їх використання, матеріального та морального стимулювання, а також захисту прав їх творців (винахідників) і патентоволоділців.

Патентне право в суб'єктивному значенні — це майнові та особисті немайнові патентні права конкретного суб'єкта, що пов'язані з певним винаходом, корисною моделлю або промисловим зразком.

Сучасне патентне право в об'єктивному значенні є своєрідною, впорядкованою, неоднорідною сукупністю правових норм, які необхідно враховувати в процесі створення, визнання, використання науково-технічних і художньо-конструкторських рішень. Зазначена сукупність правових норм покликана забезпечити усталеність і керованість функціонування системи матеріалізації інформації в сфері промислового виробництва та економічного обороту [7, 12].

Сфера відносин, що складаються у зв'язку з використанням науково-технічних і художньо-конструкторських новацій, становить предмет патентного права. Зазначена сфера є неоднорідною за характером відносин, що перебувають під впливом патентно-правових норм.

Предмет патентного права — це врегульована ним сукупність майнових та особистих немайнових відносин, пов'язаних зі створенням та використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Основною *функцією* патентного права є охорона науково-технічних і художньо-конструкторських рішень.

Об'єктами патентного права є результати науково-технічної творчості та художнього конструювання — винаходи, корисні моделі та промислові зразки. Охорона об'єктів патентного права передбачає формалізацію у законі їх ознак, дотримання спеціального порядку визначення пріоритету, перевірку новизни та встановлення особливого режиму їх використання. В основу правової охорони зазначених об'єктів покладено те, що виникнення прав на них пов'язано з одержанням охоронного документа, яким засвідчуються права на винаходи, корисні моделі та промислові зразки, — патенту. Водночас деякі вчені-правники (зокрема, І. О. Зенін, О. О. Городов), вважають, що до об'єктів патентного права також належать біологічні рішення, селекційні досягнення (сортів рослин, породи тварин) [8, 15].

Об'єкти патентного права створюються з метою підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва і продукції. *Винаходом (корисною моделлю)* визнається результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології. *Об'єктами винаходу (корисної моделі)* є: продукт (пристрій, речовина тощо); процес (спосіб); нове застосування відомого продукту чи процесу. *Промисловим зразком* є результат творчої діяльності у сфері художнього конструювання. До *об'єктів промислового зразка* належать: форма, малюнок, забарвлення, їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу та призначені для задоволення естетичних і ергономічних потреб. Промислові зразки орієнтовані на масову реалізацію в промисловості, можуть бути відтворені промисловим способом [9, 25]. Основна мета використання оригінального промислового зразка, що визначає зовнішній вигляд продукції — залучення покупців і підвищення споживчого попиту на цю продукцію, забезпечення її конкурентоспроможності.

Патентні права є елементом цілого комплексу *правовідносин*, що виникають у цій сфері: створення винаходів, корисних моделей, промислових зразків; кваліфікації об'єктів патентного права; видання патенту; використання об'єктів патентного права; передання прав на об'єкти патентного права; припинення дії патенту; визнання патенту недійсним; захист патентних прав [10, 7].

З особистими немайновими і майновими відносинами, що регулюються на засадах рівності учасників цивільного обороту і за змістом передбачають економічне і духовне присвоєння результатів науково-технічної та художньо-конструкторської творчості, пов'язані відносини щодо визнання та кваліфікації заявлених рішень. Ці відносини будуються на засадах влади і підпорядкування й також входять до структури предмета патентного права. Експертиза є процедурною стадією реалізації суб'єктивного права творця (винахідника) на визнання його науково-технічного досягнення, а норми, що регламентують процедуру експертизи, є процедурними [11, 30]. Не належать до предмету патентного права суспільні відносини, пов'язані безпосередньо з процесом науково-технічної і художньо-конструкторської творчості, оскільки норми права, що є загальнообов'язковими правилами поведінки, можуть впливати лише на репродуктивні акти діяльності, водночас творча діяльність залишається поза межами правового регулювання [12, 5].

Ознаками (особливостями) патентного права є такі: 1) нематеріальний характер об'єктів патентного права; 2) об'єкти патентного права — це штучно створені новації, які не існували до акта творчості; 3) виключний характер патентних прав, що належать патентоволодільцю; 4) об'єкти патентного права є результатами розумової, інтелектуальної, творчої діяльності, ідеальними рішеннями певних науково-технічних і художньо-конструкторських задач (пізніше, в процесі їх впровадження, вони втілюються в конкретні пристрої, механізми, процеси, речовини тощо); 5) охорона змісту творчого результату (технічного рішення); 6) потенційна повторюваність об'єктів патентного права (можливість одночасного створення за умови паралельної незалежної творчої діяльності); 7) надання правової охорони лише тим об'єктам, які відповідають передбаченим законодавством вимогам (умовам патентоздатності); 8) для виникнення патентних прав, крім створення відповідних об'єктів, необхідно також одержання охоронного документа (патенту), що видається компетентним органом державної влади (патентним відомством) за результатами проведеної експертизи (реєстраційна система виникнення патентних прав); 9) відчужуваність майнових патентних прав; 10) строковий і територіальний характер дії патентних прав.

Право на патент передбачає юридично забезпечену можливість суб'єкта звернутися до компетентного органу державної влади (патентного відомства) з вимогою про видачу патенту на створений винахід, корисну модель, промисловий зразок [13, 42]. При цьому відносини, що виникають між особою, яка подала заявку

про видачу патенту, та компетентним державним органом при здійсненні права на патент, мають публічно-правовий характер.

Право з патенту розкривається через сукупність особистих немайнових та майнових прав на винахід, корисну модель і промисловий зразок, які впливають з патенту як охоронного документа. Саме ці права є приватноправовими за своєю природою.

Патент — це охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство та права на винахід, корисну модель, промисловий зразок. За своєю суттю патент є, фактично, своєрідною формою взаємної «угоди» між його володільцем і державою, відповідно до якої патентоволоділець розкриває зміст творчої розробки, отримуючи в обмін на це забезпечену державою можливість монопольного використання запатентованого об'єкта протягом певного строку дії патенту [14, 7]. Отже, патентна форма охорони результатів науково-технічної і художньо-конструкторської творчості зосереджує в собі з одного боку приватні інтереси патентоволодільця, а з іншого боку публічні (суспільні) інтереси держави.

Щодо патентних прав (прав з патенту) елемент «виключності» полягає в тому, що особа, яка отримала охоронний документ (патент), на відміну від особи, яка його не отримала, може його виключно використовувати, розпоряджатися. У цьому контексті, виключне патентне право є різновидом легальної монополії, що надана державою патентоволодільцеві в певному обсязі, на певний строк та на певній території, в межах якої патентоволодільець реалізує свої право на використання запатентованого об'єкта, незважаючи навіть на конкурентне (антимонопольне) законодавство, а також своє право на заборону чи дозвіл такого використання третім особам [15, 9]. Видання патенту, що підтверджує виключні права, — це своєрідна винагорода патентоволодільцеві за створення та розкриття винаходу суспільству.

Незважаючи на те, що для появи результатів науково-технічної і художньо-конструкторської творчості ключове значення має особа творця, у відносинах щодо створення, кваліфікації, визнання і використання винаходів, корисних моделей і промислових зразків, беруть участь й інші, окрім творця, суб'єкти. Різноманітність учасників правовідносин щодо результатів науково-технічної і художньо-конструкторської творчості обумовлена не лише системним характером динаміки життєвого циклу продукції технічної творчості, але й наявністю майнових інтересів значного кола учасників економічного обороту до цієї продукції [16, 5].

Суб'єктами патентного права є первинні суб'єкти — особи, творчою працею яких створено винахід, корисну модель (винахідник), промисловий зразок (художник-конструктор, дизайнер); а також вторинні (похідні) суб'єкти — особи, які набули патентних прав за договором чи законом (патентоволодільці, правонаступники, спадкоємці); роботодавці щодо службових об'єктів патентного права; патентні повірені; патентне відомство (орган державної влади, що здійснює державну реєстрацію патентних прав).

Щодо результатів науково-технічної і художньо-конструкторської творчості виникають особисті немайнові (моральні, духовні) та майнові права. Особисті немайнові права належать лише творцям об'єктів патентного права, є невідчужуваними і охороняються безстроково [17, 10]. Цінність особистих немайнових прав для винахідників, художників-конструкторів (дизайнерів) визначається тим, що ця категорія патентних прав відображає індивідуальність, неповторність кожного творця, характеризує його як творчу особу, визначає репутацію, рівень професіоналізму, є основою для суспільного визнання конкретного творця та оцінки його внеску в розвиток науково-технічного прогресу. Отже, в основі цих прав — моральна, суспільна оцінка суб'єкта як творчої особистості, професіонала. До особистих немайнових патентних прав належать такі: право на визнання людини творцем об'єкта патентного права (право авторства); право на авторське ім'я; право творця присвоїти своє ім'я створеному ним винаходу (корисній моделі); право на недоторканість

результату творчої діяльності, тобто право творця протидіяти посяганню на об'єкт патентного права (при цьому протидія стосується змісту формули винаходу, його суті); право на подання заявки (оскільки з фактом подання заявки пов'язується пріоритет). До особистих немайнових патентних прав також належать такі: право брати участь у розгляді поданої заявки на об'єкт патентного права; право на продовження пропущених строків, що стосуються розгляду заявки; право на оскарження рішення щодо заявки.

До майнових патентних прав належать такі: право на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка; виключне право дозволяти і забороняти використання об'єкта патентного права іншим особам; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта патентного права іншими особами; вимагати захисту в разі порушення, невизнання чи оспорування патентних прав. Наведене коло правомочностей суб'єкта патентного права не є вичерпним. Законодавством визначені межі дії патентної монополії, що проявляються в часових, територіальних і предметних обмеженнях [18, 4]. Так, строк дії майнових прав на винахід спливає через 20 років, на корисну модель — через 10 років, на промисловий зразок — через 15 років від дати подання заявки в установленому законом порядку. Територіальні межі дії патентних прав обмежені певною територією держави, де видано охоронний документ. Дія патентних прав також обмежена певним обсягом правової охорони, що надається об'єкту патентного права. Обсяг правової охорони винаходу та корисної моделі визначається його формулою, тлумачення якої здійснюється в межах опису та відповідних креслень. Обсяг правової охорони промислових зразків визначається сукупністю суттєвих ознак, представлених на зображенні виробу, тлумачення яких здійснюється в межах опису.

Своєрідність науково-технічних і художньо-конструкторських рішень впливає не лише на правові норми, що опосередковують відносини, які складаються з цього приводу, але й на ті відправні, визначальні засади, які покладені в основу патентно-правової охорони. Важливість цих положень, які іменуються *принципами патентного права*, полягає в тому, що завдяки спільності правових ідей, що містяться в них, вибудовується, розвивається та вдосконалюється система патентного законодавства [19, 12].

Принципи патентного права — це основоположні ідеї, що пронизують систему патентно-правових норм, і є основою для її подальшого розвитку. Основними *принципами патентного права* є такі: 1) визнання за патентоволодільцем виключного права на використання запатентованого об'єкта; 2) дотримання балансу індивідуальних інтересів патентоволоділців і публічних інтересів суспільства; 3) надання правової охорони лише тим об'єктам, які у встановленому законом порядку визнанні патентоздатними; 4) надання правової охорони в об'ємі, що визначається формулою поданої заявки; 5) надання суб'єктам патентного права особистих немайнових і немайнових прав; 6) територіальна і строкова дія патенту; 7) охорона лише нових творчих результатів. На міжнародному рівні також ще виокремлюють: принцип національного режиму, принцип незалежності патентів, принцип тимчасової охорони.

Патентне право, об'єктивно існуючи в якості цілісного явища соціальної дійсності, має певні форми свого зовнішнього вираження. Ці форми іменуються *джерелами патентного права* і становлять внутрішньо узгоджену та структурно впорядковану систему. *Джерела патентного права* — це нормативно-правові акти органів державної влади, що містять правові норми, які регулюють відносини, пов'язані зі створенням та використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків [20, 65]. Джерелами патентного права є закони, підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори, а також судова практика і правові звичаї.

Законодавча регламентація відносин, які виникають у зв'язку з набуттям, реалізацією, припиненням прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, здій-

снюється: 1) Цивільним кодексом (глава 39); 2) Господарським кодексом (глава 16); 3) Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки»; 4) підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема: Правилами складання, подання і розгляду заявок на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України; 6) міжнародними договорами у сфері патентного права, зокрема: Паризькою конвенцією про охорону промислової власності 1883 р., Договором про патентну кооперацію (РСТ) 1970 р., Договором про патентне право 2000 р., Гаазькою угодою про міжнародну реєстрацію промислових зразків 1925 р., Будапештським договором про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури 1977 р., Страсбурзькою угодою про міжнародну патентну класифікацію 1971 р., Локарнською угодою про Міжнародну класифікацію промислових зразків 1968 р.

Література

1. Андрощук Г. А. Работагова Л. И. Патентное право: правовая охрана изобретений. — К.: МАУП, 2001. — 232 с.
2. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Изобретательское право. — М.: Госюриздат, 1960. — 227 с.
3. Городов О. А. Право промышленной собственности: учебник. — М.: Статут, 2011. — 942 с.
4. Городов О. А. Патентное право: учебное пособие. — М.: Проспект, 2005. — 544 с.
5. Дахно І. І. Патентознавство: навчальний посібник. — К.: ЦУЛ, 2012. — 318 с.
6. Изобретательское право: учебник / Отв. ред. Н. В. Миронов. — М.: Юр. лит-ра, 1986. — 224 с.
7. Коришун Н. М., Эриашвили Н. Д., Харитонова Ю. С. Патентное право: учебное пособие. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 159 с.
8. Кузнецов Ю. М. Патентознавство: підручник. — К.: Кондер, 2005. — 428 с.
9. Китайский В. Е. Объекты патентного права: учебник. — М.: РГИИС, 2009. — 576 с.
10. Ландкоф С. Н. Основы изобретательского права. — К., 1961. — 86 с.
11. Пиленко А. А. Право изобретателя. — М.: Статут, 2001. — 688 с.
12. Пріб Г. А. Патентознавство: навчальний посібник. — К., 2007. — 304 с.
13. Промислова власність в Україні: проблеми правової охорони / За ред. Ю. С. Шемшученка, Ю. Л. Бошицького. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. — 548 с.
14. Райгородский Н. А. Изобретательское право. — М.: Госюриздат, 1949. — 272 с.
15. Рясенцев В. А. Изобретательское право. — М.: ВЮЗИ, 1961. — 223 с.
16. Сергеев А. П. Патентное право: учебное пособие. — М.: БЕК, 1994. — 202 с.
17. Сусліков Л. М., В. С. Дьордяй В. С. Патентознавство: навч. посібник. — К.: ЦУЛ, 2005. — 232 с.
18. Ухтєв Г. А. Изобретательское и патентное право. — М.: Изд-во УДН, 1986. — 85 с.
19. Хейфец И. Я. Основы патентного права. — Л., 1925. — 416 с.
20. Щербачева Л. В. Актуальные проблемы патентного права: монография. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 127 с.

Р. Е. Эннан, кандидат юридических наук, доцент

Национальный университет «Одесская юридическая академия»
кафедра права интеллектуальной собственности
ул. Пионерская, 2, г. Одесса, 65009, Украина

ПАТЕНТНОЕ ПРАВО: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ОСНОВЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы сущности, значения, функций, содержания, принципов и источников патентного права. Определяются понятие, предмет и признаки патентного права, правовой режим объектов и правовой статус субъектов патентного права. Проанализированы понятие и сущность патента, а также виды патентных прав

Ключевые слова: патентное право, объекты патентного права, субъекты патентного права, принципы патентного права, источники патентного права, патент, право на патент, право из патента